

Hetven éve született Nagy László

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Krónika-töredék

NAGY LÁSZLÓ NAPLÓJÁNAK RÉTEGEI

1. Álmodok és versek

Nagy László azért kezdett naplót írni 1975. február 14-én, hogy álmait följegyezze. Mindennap egyetlen noteszlapnyi följegyzést vetett papírra. Az utolsó lapot a halála előtti estén, 1978. január 29-én írta. Kezdetben ragaszkodott az álomleíráshoz, később azonban már maga is a tények megörökítését tekinti céljának. Az első néhány napról készített följegyzést valóban álomleírással kezdte. Még akkor is, mint 1975. február 15-én, amikor azt kell írnia, hogy „Álom: semmi. Pedig álom-leírásra szántam ezt a könyvet.” Az álomleírásokat egyre jobban kiszorítják a valóságos történetek, de az álom-leltár egyik motívumként végigvonul a naplón, hiszen az álom-leltárnak eredetileg nyilvánvalóan a költői hasznosítás volt a célja. Nagy László alkotómódszerének természetébe is betekintést enged általa, hogy egy-egy versének keletkezéstörténetét feltárja, azt is látjuk, hogyan kerülnek az álmok át a művekbe. Álmában igen gyakran gyermekkorának képei, emlékei jelennek meg.

Sok példa kínálkozik a naplóban arra, hogy miként segíti Nagy Lászlót az álom egy-egy versének írásakor. Az álmok persze igen nagy metamorfózison esnek át a versekben, olykor példázattá válnak. „Álmodtam apámmal, tán azért, mert róla a versem alig akar elkészülni. Már alig emlékszem valamire, mélyen aludtam, fáradt voltam. Egyetlen kép: forgolódik a bika, orráról csüng a pulikutya, úgy harapja, tereli.” Az *Apánk a másvilágról* című versben nagyívűen kitágul, játékkal oldott, erősítő példázattá válik és visszafogott, de határozott programmá gazdagodik ez a kép az apának a fiához intézett szavaiban: „Itt ragyogok, lásd be, hogy minden lehet. Emlékezz a pulira is, a Cirókára, ahogy a bika orrába csimpaszkodik – az a kis gyöngyfogú fekete labda. Vi-vi, vau, vi-vi, vau-vau-vau! Uगतok, utánzom, terelem a harangos nagy-dögöt, a Behemótot, ahogy akarom. Gondolj csak a Cirókára. Sikerül neked is. De én nem uszítalak, tedd a dolgod.”

A *Jönnek a harangok értem* című versének írása közben úgy érezte Nagy László, hogy amit álmodott, az „Figyelmeztetés, hogy kimaradt szürke lovunk bőre a versemből. Kamrámban a mérlegre dobva, de a farka lecsüng. Fölötte a tenyértartón hét keserű kenyér. Bűdös a lóbőr, sárga zsírja is látszik. Előveszem a verset, ha lehet, beleírom.” S ott van az átformált, szakrális jelentéssel súlyosított álombeli kép a versben, a pokoli emlékek része ez is: „S mérlegen a lóbőr, csak farka lóg a kamra porába, fölötte keserű öt seb a kenyértartó keresztjein.” A naplóbeli álomleírások és az ezek nyomán keletkezett verselemek összevetése valóban a csoda művelésének titkaiba vezet, olykor a szürrealisztikus képvilág genezisést is megvilágítja. Emellett ezek a metamorfózisok arra az alkotói felnevelő, mélységperspektíva-teremtő módszerre is rávilágítanak, amelynek során a valóságelemek művészi újjáteremtése az egyszeri jelenségnek – legyen az álmoké vagy természetleírás – eszmei, erkölcsi értéket, üzenetet ad.

2. Vadszegfűk és vérborbolyák

Nagy László személyiségének egyik fontos vonása a reneszánszra emlékeztető természetáhitat. A természet jelenségeit gyakran regisztrálja naplójában is. Egy-két mondatos tömör leírásai gyakran egy-egy vers lehetőségét, csíráját rejtik magukban: „Szeretem nézni, ha pilléz a hó, és fullad a Dunába. Dráma. Tiszta tettek egy piszkos folyamba. Lehetne studiózni a tüneményt – költői haszonnal.” Az ilyen metaforikus leírások a költői kedélyállapot, világlátás tükrői, hiszen egy-egy jelenséghez a költői szemlélet társítja a felismert hasonlóságok alapján a képek másik elemét, s azt már a költő világképe minősíti, hogy mit hogyan lát és láttat a természet jelenségeiből.

„Szürke a reggel, hideg vas-reggel. Fú a szél, elfújja a madarakat. Ostorozza a Dunát, ezüst sebek úsznak” – olvashatjuk a naplóban a „prózaí” feljegyzést, az azonban annyira költői látomás is, hogy szinte várjuk, mikor találunk rá versbeli inkarnációjára. Hogy próza és költészet milyen szoros egységben van Nagy László művészetében, arra nemcsak az álmok verselemmé emelésével ad sok példát, hanem a napló érzéletes természetleírásainak versbeli inkarnációjával is. „Nagy fény, nagy szél, nagy madarak a Duna fölött. Zöldülnek a pázsitok a Szigeten. Már tömörödnek a fakoronák, nem sokkal lehet átlátni rajtuk.” Ezekkel a sorokkal kezdte naplóját 1975. március 22-én, majd ezzel a leírással indította az ezen a napon írt versét, a *Mária jövődő Boldogasszonynak* címűt, sőt a nyitány a vers visszatérő motívuma lett: „Nagy szél meg nagy fény, nagy madarak ezüstlenek, / ideges a víz, a Dunát kiütik ezüst sebek, ...” – kezdődik a vers. Az „ezüst sebek” az egy héttel korábbi naplójegyzet képe volt. De az előző napi költői „időjárásjelentés”-ben is e vers motívumai készültek már, sőt bizonyos, hogy a vers naiv játékossága és „belső fényessége” is az előző napi feljegyzés – Benedek-napi mondókát is idéző – meditációjából eredeztethető: „Tündöklet a reggel, asztalom forró a nap-sütéstől. Vad-ezüst a Duna, mert fú a szél is. Benedek a zsákjából vakító ragyogást megselet ont. Kell ez a nagy fényesség, tán a bensőnkbe is jut valami. Eljut.”

A metaforikus leírások sokszor költőivé emelik a naplót. A huzat ördögmuzsika-ként zenél, a virágzó vadkörtefa „sűrű fehéren habzik”, a kivágott nyírfa „lassított, sokáig fehér villámként rogyott a földre”. Gyakran bukkanunk olyan sűrű, komplex képekre is a naplóban, amelyek olyan erőteljes költői kreativitás eredményei, hogy csak költőileg értelmezhetők: „Huzatos gyöngyház a reggel.”

Egy-egy tárgyat is gyakran költői erővel, szépségét szemléletesen érzékeltetve ír le Nagy László: „Nézem a toll-baba királynét. Szoknyája a fácán begyetolla. Ezen ül. Dereka, kezeckéi fából, rézdróttal körülcsavarva, gyűrűzve. Fejéből két kis toll kiáll. Különösen gyönyörű!” Figyeli a tollbokréta-királynőt, képzeletében már megjelenik a művészi kamatoztatás igénye: „Megérdemelne egy verset.” Ez az ő szemléletében azt jelenti, hogy egyedi, időbeli létezőből örök életűvé legyen.

A naplóban megjelenő természeti, tárgyi elemek Nagy László világbeli otthonosságának tanúságtevői is. Létszeretete szólal meg abban a módban, ahogyan a világ jelenségeit szemléli. Sokszor írja le ekecsölgéseit, szobrocskák készültét műhelyében. Beszámol a faragnivaló fáiról, a cserszömörcéről, vérborbolyáról. Gyakran nézi gyönyörködve a Dunán úszó hajókat: „Egy kővel megrakott uszály most vonul el az ablakomnál. Kicsi nemzeti zászló a farán. A hajóknak, hajócskáknak mindig március idusa van.” Prózaí leírásain is gyakran áttűnik az egyetemesítő, távlatosító, a mindenséget együttlátó költői szemlélet: „Este a sétahajók villanyrózsásan-koszorúsán jönnek-mennek, ragyogó mesepaloták.”

Természetáhitata, virágszeretete is gyakran megnyilatkozik a naplóban. Vadszeg-fűinek virágzását, illatozását rendszeresen regisztrálja.

Megfigyeli Szigligeten a vizet ivó cicát, „ahogy piros kanálként forog gyorsan a nyelve”. A kis cicák úgy figyelnek a téglarakás alól, „mint pirinyó ördögök”. Számtalanszor gyönyörködik a természetben és a szép tárgyakban. „Hócsillagosak az ágak. Fácánkakas nyomai a hóban, farkatollát, ahogy húzza, arany és égi ekenyomok. Pirinyó madárlábacsák hosszú hímezései.” Hallgatja „a szép madárszókat, füttyöket, énekeket”. Áhítattal hallgatja a fülemülét és gerlét. S ez fontos neki, napról napra följegyzi. Megszámolja a három platánfa odújából kiröpülő 185 denevért. Számtalan virágnak, fának a nevét naplójába írja. Jó viszonyban van a legényrózsával, vadmeggyel, lilium-fával, illatos bangitával és a többiekkel. Otthon van a természetben.

Egy-egy élmény, látvány hatása alatt Nagy Lászlóban igen gyakran felmerült egy-egy lehetséges vers. Ilyenkor a napi jegyzet fölé gyakran odaírt egy V betűt, máskor pedig ki is írta a szót: vers. Így cselekedett 1975. május 21-én is Erdélyben. Följegyezte ekkor, hogy „kicsi kecske áll az anyja hátán”, a nagy juhászeb „a minap elkergette a farkast”. Majd drámaibb képek következnek a naplóban: „Cementgyár a fenyvesben, szürkék a fák. Láttam: gyilkolják a fenyvest. Másutt sziklás szoros, kanyarok, kőtömbök a fejünk fölött. Gyökeret ver a fa, aztán kidől: de a csemeték nőnek, megemészte a kő, kemény étel az anyaszájban a csecsemőnek.” Egy hónappal korábban feljegyezte már, hogy a fákhöz is szeretne verset írni. Ebben a naplójegyzetben felismerhető az *Éljenek a fák!* motívuma, egyértelmű, hogy a „vers” jelzet is erre vonatkozik. Magát a verset azonban csak egy évvel később, 1976. május 20-án írta meg többnapos előkészület után. Jellemző, hogy a témát, a motívumot az eleveníti fel újra, hogy Nagy László ekkor ismét Erdélybe készül. Gondolatban az erdélyi úttal foglalkozik, előző évi élményeiből a cementporos fák képe elevenedik meg, az előző évi látványt emeli drámai álmvízió elemévé a vers: „Égnek fordult a gyökérzet, s mint nyúzott kócsag-nyakak közt, ott lüktet a torkom. Leheletem is ordít: Meghaltak a fák! Amott az örökzöld tengere agonizál. Fenyveserdőről fujkálom a közönyös cementport, s reményem is gyanúsan szürkül.”

Ez a mély természetszeretet igen fontos értelmű Nagy László világában. A szépségnek, természetességnek a szeretete az ihletforrása azoknak a verseinek, melyekben a bioszféra tisztítása, az emberi világ szennyezése, a „fekete impérium” elhatalmasodása elleni panasa, küzdelme szólal meg: *Búcsúzik a lovacska, Zöld sátor elégiája, Éljenek a fák!*

Ragaszkodása a természeti létforma értékeihez, emlékeihez mindvégig erős, egyfajta természetesség és történeti folytonosság biztosítója is ez szemléletében. Az iszkázi kellékek leltárai gazdag rétegét adják a naplóban, jóllehet, ezektől a *Zöld Angyalban* már búcsút vett. A paraszti, vagy még inkább a természeti életforma iránti nosztalgiaja is gyakran megjelenik a naplóban: „Elhatároztam, hogy megveszem a lovacskát a vespéremi állatkertből. Kis szekeret csináltatok, meg szánkót. A faluban, valamelyik nyugdíjas gondozza majd, talán Horváth Lajos bácsi. Apró munkákat is elvégez majd a kis tarpán. A megmaradt lószerszámokból kicsit csináltatok a devecseri szíjgyártóval, piros, kék bőrből sallangokat. Árkon-bokron át vágatok majd. Aztán meghalhatok.”

3. Eszmék, szövetségek

Szemléletének ehhez a meghitt jellegéhez szorosan kapcsolódik a napló emberi világa. Három év alatt közel nyolcszáz ember neve szerepel a naplóban. Családjának tagjai mellett barátai, munkatársai, egykori iskolatársai, falujabeli emberek, alkalmi is-

merősök, írók, festőművészek, szobrászok, színészek, tudósok, politikusok népes serege kap említést. Nagy Lászlónak valamennyiükkel valami ügye van, számon tartja sorukat, tudásukat, képességüket, karakterüket.

Különösen fontos volt számára a baráti kapcsolatoknak az a rétege, amelyik szorosabb eszmei kötődést, világszemléleti rokonságot is jelentett. Napi találkozásai szűkebb baráti körének tagjaival a szellemi életben való eleven jelenlétét, friss tájékozódását is tanúsítják. Az idő Nagy László számára valóban megjelölte a „hű lovasokat”, „akik természetük és szándékuk szerint” képviselték azt az erkölcsi és művészi eszményt, melyet Nagy László fontosnak tekintett. „A »három királyok«-at, Kondort, Kormost, Latinovitsot, Kornisst, Zelket, Szabó Istvánt, Sütőt, Szilágyi Domokost, Ágh Istvánt idéző vagy hozzájuk írott versek a testvériség eleven dokumentumai. Mellel kézfogások a képmutatás és a hideg expanziója közepette” – írja Kiss Ferenc Nagy László utolsó pályaszakaszát elemző tanulmányában. A napló e versek keletkezéséről és mindezekről a szellemi-emberi szövetségekről számot ad, s ezeken kívül még nagyon sok, számára fontos személyről, kapcsolatról nyilatkozik.

Többnyire ezeknek a szövetségeknek az övezetében vallja ki a napló Nagy László politikai magatartását: egyértelmű szembenállását a Kádár-rendszerrel. A politikusoktól – Pozsgay Imre kivételével – tartózkodik. Ha elkerülhetetlen a találkozás, akkor viszont keményen elmondja bírálatát. Amikor egyikük a *Szólítalak, hattyú*, „Úristen, én nem vagyok itthon?” sora iránt érdeklődik, Nagy László azt válaszolja: „úgy kell érteni, ahogy írva van”. Majd így folytatja: „Elmondtam okait, előzményeit a versnek. Például: a nemzet sértegetése, írók sértegetése, a diszkriminációk.” Pozsgay Imrét becsmérlő, de neki is kifakad a magyar közállapotok miatt: „Feldühödtem, itt vagy szennyemberré válik valaki, vagy fölakasztja magát – ez a magyar ugar.” Meglehet, Béres József találmányát Nagy László túlértékelte. De nem ez a dolog lényege, hanem az, hogy elviselhetetlennek tartotta azt a módszert, ahogy bántak vele: gyalázták, mielőtt szakszerűen megvizsgálták volna.

Nagy László elevenen követi naplójában az irodalmi, irodalompolitikai vitákat. Rokonszenvvel jegyzi föl több ízben Illyés Gyula kiállításait a nemzetiségi magyarsáért, a nemzeti önismeret és öntudat tisztításáért, erősítéséért. Késérő indulattal ír arról, hogy információi szerint a pártaktíván megint a nacionalizmust hirdették ki fő veszélynek. Fölháborodott az *Élet és Irodalom* szerkesztőinek gyávaságai, helyezkedései miatt: „Torkig vagyok már a taktikázásukkal! Ha 1000 kilométert utazom valakiért, az nem kicsi költő, nem pityipalkó!” – fakadt ki, amikor Szilágyi Domokos búcsúztatóját méltatlan helyre dugták el a lapban. Együttérzéssel jegyezte fel Czine Mihály keserűségét: „Miska valóságosan sírt, a könnyeit törölgette mellettem. Írásai letiltva minden lapnál. Azt mondja, ha így megy tovább, akkor ő meghal. Ezek után nagyon rosszul éreztem magam. Micsoda világ!” Hasonló megjegyzéssel illeti Weöres Sándor drámájának letiltását: „Ilyen darabokat kellene játszani a színházakban. És éppen ezt nem szabad!” Kifakad Ady méltatlan centenáriumi ünneplése miatt: „Haragszom, hogy Adyt így ünnepelték, a világ csodáját beszirupozták. Ő maga milyen tudósítást írt volna e hacacáréről! Kellemes elképzelni.” Megértéssel fogadta azt, hogy Csoóri Sándor aláírta a Charta 77-et.

Különösen fájdalmasan érintette a nemzetiségi magyarság kiszolgáltatottsága, s a hivatalos magyar politika közömbössége a nemzetiségi magyarság sorsa iránt. Erdélyi útjai közvetlen élmények sokaságában részesítették. A napló nemcsak följegyzi ezeket, hanem Nagy László reflexióit, ezek miatti kifakadásait is tartalmazza. „Hír: megbün-

tették azokat, akiknél ebédeltünk Széken. Ez már a gyalázatok teteje. Ilyesmi csak az inkvizíció idején történhetett... Emberi jogok? Önrendelkezés? Humanizmus? Ki a bár? Ki lesz az árvák szószólója?”

Amikor költészetünk úgynevezett „népi-nemzeti vonalát” sértőleg emlegetik neki, néhány mondatban tisztázza az ilyen besorolások ostobaságát, kifejti a maga világos álláspontját: „Én elsősorban emberi költőnek tudom és érzem magam. De a nyelv, a sors, a gond köt ehhez a hazához, néphez. S ha van erőm olykor, s van lehetőségem: kiállok érte. Vajon, szégyellnem kell ezt?”

4. A csoda magyarázása

Ezek az erkölcsi, politikai és világszemléleti vallomások azért is nagyon fontosak, mert közvetlenül kapcsolatosak Nagy László költészetével, a naplón belül pedig gyakran szinte szétválaszthatatlanok a napló irodalomtörténetileg, irodalomszemléletileg legfontosabb rétegétől: a versek keletkezésének műhelyvallomásaitól. A naplónak ez a gazdag rétege egyértelműen érvényteleníti azt az irodalomtudományi babonát, amelyik az irodalmiság kritériumát kizárólag a „hogyan”-ban kívánja megjelölni, s az irodalmat érdektelen formatanná silányítja. Éppígy cáfolja persze azt a másik, mára háttérbe szorult elgondolást is, mely viszont kizárólag az úgynevezett tartalmat tekintette fontosnak. Nagy László naplója sok, s elismerten jelentős versének a keletkezését tárja föl. Ezek nagyobbik részéről egyértelműen, világosan látszik, hogy milyen aktuális erkölcsi, társadalmi, politikai kérdés a vers inventora, mi foglalkoztatja Nagy Lászlót, mivel akar számot vetni a vers. De az is nyilvánvaló, hogy mindez akkor válik verssé, amikor a költőben már nemcsak gondként, nemcsak problémaként él, hanem megformált tartalomként szólal meg. Ekként ez a tartalom persze már egészen más, összetettebb, gazdagabb annál, ami előzetes eszmeként, ítéletként összegezhető lett volna.

Sok-sok példa kínálkozik ennek dokumentálására. Nagy László, látva, hogy az emberek egy része mennyire kapaszkodik a költészetbe, 1975. június 3-án ezt jegyzi naplójába: „Jólesik, hogy szeretnek, de kétkem, hogy ekkora érdemem volna! Továbbra is próbálok helytállni. Egészség legyen, erőm is lesz. Szabad leszek még a »kender-törőben« is.” Másfél évvel később délutáni rossz álom után ezt jegyzi föl: „Elkezdtem egy verset. Délutáni vízbefulladásom juttatta eszembe egy régi költemény-sejtésemet: *A nagy kender-áztató*. 20 éve már felötlik bennem. Máig nem volt hozzá erőm, se bátorságom. Most bizakodom. 15 sor kész. Címe: *A nagy-nagy emberáztató*.” Végül *Tűnődés nagy szeretőről, a kardcsókolókról* lesz majd a vers, egyszerre döbbenetes látlelet, s a rohasztó közeg ellenében cselekvő „hívó tébolyultak” igazolása a romolhatatlan példákkal; „mert szellő a halál, / ha ők igéznek: égi nefejejs-tűzek”. A naplóban följegyzett eszme, tartás egészen új dimenziókat, a naplóból nem sejtethető távlatokat nyert a versben.

A Simon Istvánt sirató *Három nap, három éj* megírásakor jegyzi föl: „Elmondtam, amit kellett, sajnos, éppen a halál alkalmával. De hát a halál rendített meg ennyire, hogy minden eszembe jutott. Például a széthúzás.” Valamiképp minden belekerült ebbe a versbe, ami Nagy Lászlót Simon Istvánnal kapcsolatban foglalkoztatta, s amiről a napló számot adott. Elégedett megjegyzése helyénvaló. A vers írásakor mégis a kompozíció, a tételek, a sorok feleseltetése a gondja, dúdolja a ritmust, a kompozíció minden elemének jelentéssé kell válnia: „A felső sor trocheus, majdnem cezúra, az alsó jambus. Ezek válaszolnak egymásnak, a felső magas, az alsó mély (ha lehet). Nem kell

egyezniök a gondolatban. Meglepetéseket hordozzanak... Kell a látvány (zöld ormon a ravatal), érzékletesség, kísérlet a vigaszra, mégis feloldhatatlan a gyász. Minden sor befejezi önmagát."

A *Szólítalak, hattyú* című versét eleve hozzászólásnak szánja a népművészet elleni sajtótámadások idején: „A mostani vitákhoz verssel szólok, szeretnék tisztességes maradni.” A versben szarkasztikus metaforákkal nevezi meg, minősíti ezeket a cikkeket („megannyi mérges lepény, / majálisra ólom-okádmány”, illetve: „Gúny bitangol akár a járvány”), s azt is kivallja, hogy „rongálnak rossz pörök”. A vers egésze az aktuális problematikát egyetemes távlatokba állítja, gazdag és sokrétű értelművé emeli.

További hasonló példaként kínálkozik az *Ady Endre andezitből*, az *Aki szerelmes lett a halálba*, de sok-sok más vers is.

5. Esztétikai ideál

A versek keletkezésének krónikájából, művészi alakításuk folyamatrajzából, valamint Nagy László tárgyáról, mások műveiről szóló följegyzéseiből könnyen körvonalazható ízlése és esztétikai ideálja. Azt szereti, ami fenséges, súlyos, ékes, erőteljes, drámai, mély, de az is kétségtelen, hogy Nagy László fölöttébb fogékony a kecses, játékos elemek iránt is.

Ebből a szempontból érdekes az is, hogy miként nevezi meg egy-egy versét a naplóban, amikor nem a címmel említi azokat, hanem fő motívumukat emeli ki: a gengsztervers, Mongóliás-vers, harangos-vers, fejfa-vers, andezit-vers, kastélyos-vers, hattyús-vers, sólyom-vers, Kormos-vers, Balassi-vers, Latinovits-vers, Pelikán-vers, Toldi-vers, Mikulás-vers.

Esztétikai ideáljának a működését közvetlenül figyelhetjük meg a verscímek változtatásában is. Az első említés és a végleges változat közötti különbségek ennek az ideálnak az érvényesítésében szembetűnőek. Mindig gazdagabb, jelentésesebb a végleges változat, mert karakteresebb, erőteljesebb benne a játékosság, a fenségesség, drámaiság, mint az első változatban volt. Emellett szembetűnő az is, hogy végleges változat mennyivel költőibb, sűrűbb jelentésű, mennyivel titokzatosabb, mint az először leírt, sokszor egészen közvetlen, szinte prózai cím:

Üzenet Mongóliába = Válasz egy illatos levélre

Levélke boldogasszony Máriának = Mária jövőendő Boldogasszonynak

Bagolyasszony = Bagolyasszonyka

Tájkép, koporsóval = Három nap, három éj

Andezit = Ady Endre andezitből

Naplójegyzet újévkor = Elvarázsolt kastély

Az elhunyt búcsúztatása = Az elhunyt várakoztatása

Abban a pillanatban = Számadás egy pillanatról

Idill = Föltárt idill

Retteg a hanyatlástól = Didergő ezüsfű

Magtalanok karácsonya = Magtalanok Jézuskája

Gím-üzenet = Susogó gím-üzenet

Sötét pátriárka = A fekete pátriárka

Hószakadás = Hószakadás a szívre

A nagy kenderáztató = A nagy-nagy emberáztató = Tűnődés nagy szeretőkről, a kardcsókolókról

Arany úr = Arany úr, az őszikék meg én
 Rablók + Pásztorok = pásztoRablók
 A győztes kárvallása = A jó vitéz vesztesége
 A bolondok útja = Elhúllt bolondok útján
 Vallvadir üvegkirályka = Vallvadir
 Levél D-asszonynak, Délre = D. asszonynak, Délre

Ezeknek a címváltoztatásoknak az esztétikai jelentőségét természetesen csak a versek elemzése tárhatja föl.

6. Szemléleti tágasság

Valamiféle, számomra racionálisan megmagyarázhatatlan előítélet azt a hiedelmet terjesztette el Nagy Lászlóról, hogy ő ösztönös művész volt. Ez ma azt jelenti, hogy képzetlen, műveletlen. Gyakran besorolják újabban is abba a manapság már a teljes ostobaság szinonimájaként használatos kategóriába, amelyet a vátesz-költő fogalmával szokás jelölni. Nagy László életművének, valamint egy újabb életművel felérő műfordítói munkásságának a szemléleti tágassága egyértelmű cáfolata ennek a lejárató szándékú, érvénytelenné minősítő beállításnak.

Az életművéhez negatív előítélettel közelítőket meggyőzni aligha lehet érvekkel. Nem is a meggyőzés reménye, hanem a tények végett mégis érdemes Nagy László műveltségét, tájékozódását firtatva is megvizsgálni a naplót.

Monoton módon, szinte naponta visszatér a naplóban e három év alatt a „kések a gyomromban” betegség-jelentés. Ebből kell és lehet megérteni az étkezésre vonatkozó megjegyzések viszonylagos bőségét. Küzdelem ez a három év az életért.

Az állandó fájdalmakkal, fizikai gyengeséggel, betegséggel naponta küzdő költő krónika-töredéke mégis, életének utolsó három esztendejében is lenyűgöző szellemi jelenlétről, tájékozódásról tanúskodik.

Szinte napi rendszerességgel olvassa a folyóiratokat, s egy-két mondatos tömör minősítésekkel illeti élményeit. Szerkesztőként dolgozik. Naponta találkozik barátaival. Kiállításokat látogat, olykor megnyit. Hangversenyekre jár, színdarabokat, filmeket néz meg. Nyilvános vitát kezdeményez a modern építészet ügyében. Költői esteken szerepel. Távoltságot tartóan, de folyamatosan és egyértelműen vesz részt a közélet küzdelmeiben. Rendszeresen fordít, találkozik bolgár, lengyel, angol költőkkel, írókkal. Lengyelországba, Bulgáriába utazik. Erdélybe többször is elmegy, találkozik szinte minden jelentős erdélyi magyar íróval, művésszel, sok-sok egyszerű emberrel. Odaadással foglalkozik a kisebbségi magyarság sorsával. Összeállítást készít a szomszédos népek költészetéből a televízió számára. Emlékezetes filmben vall önmagáról ötvenedik születésnapján. Interjúkat ad hazai és külföldi újságíróknak, kollégáknak. Költői értékű gyászbeszédet mond baráta fölött. Portrékat rajzol. Filmforgatókönyveket ír a televízióknak. Ady „élete drámájáról”. Részt vesz a *Regösének* című film készítésében, sőt szerepet is vállal abban. Figyeli és segíti a fiatal népművészeket, a táncházmozgalmat. Sok-sok bolgár, orosz, lengyel verset ültet át magyarra. És ekkor fordítja le a *Bernarda Alba házát*. Szinte teljes egészében ebben a három évben írja meg utolsó kötetét...

Ha csak pillantást vetünk Nagy László olvasmányaira, szembetűnik szellemi tágassága, érdeklődésnek történeti és ízlésbeli nyitottsága. Zbigniew Herbert esszéit tanulmányozva elmélyed a középkor világában, a manicheusokon, bogumilokon, albigeneken tűnődik, foglalkoztatja a középkori ember világképe. „Kár, hogy a Provence-ot,

mint kultúrát elpusztították. Nyugat és Kelet szintézise volt. Az albigensek pedig nem eretnekek voltak, hanem új vallás alapítói. Nem tudom azonban, hogy mi elfogadtuk volna-e ezt az aszkézises vallást. Ha akkor élek, bizonyára velük tartok.” Olvas a román kolindákról a regösénekekkel kapcsolatban. Nagyon fontosnak minősíti Fodor András írását József Attila haláláról. Németh László könyveit huzamos ideig tanulmányozza. Róla is verset akart írni.

Feltűnően sok különféle dolog érdekli: „Olvastam a földgolyó lassú kiterjedéséről – unalmas írás. Kézbe vettem Bolyai János vallomásait. Éjfélig nem tudtam letenni, már negyed egy van.” Jeszenyin verseit, életrajzát olvassa. „Kilencre a tévébe mentem, meghívtak Weöres bemutatójára. Csernus Mari jól mondta a *Psychét*.” Illyés régi esszéit tanulmányozza estéről estére. Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című röpiratát olvasva írja: „Döbbenet. 1946-ban írta a magyarok kitelepítése idején. Csak 1968-ban jelent meg. Igazán ezért becsülöm. Nagyszerű ember. Se ott, se itt, se a világban nem ismerik, nem hat! Sors!” Élvezi Sütő András drámáját, a *Csillag a máglyánt*: „Nagy lépés nála. Hátra szorítja a szép nyelvet, igen maian beszélnek ezek a régi figurák, annyira, hogy mai emberek. Mai problémák is persze. Kemény írás.” Később az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, majd az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* váltja ki elismerését. Száraz György esszéjét, az *Egy előítélet nyomában* olvasva írja: „Nehéz ügy. Elszomorító, hogy még ma is ügy. Üggyé csinálják.” Márquez *Baljós óráját* dicséri: „irigylem őt, hogy ilyen jól ír. Nekem kellett volna a *Száz év magányt* is megírni. Dehát ő megelőzött.” Edgar Poe, Ezra Pound, Eliot esszéit olvassa, majd Heisenberg lesz estéről estére élvezetes olvasmánya, *A rész és az egész*. „Írás helyett Weöres *Kétfejű fenevadját* olvastam igen nagy örömmel. Naiv és bájos. Akár egy gyermek látja a történelmet, s majdnem a lényegét is. Nyelvezetét igen élveztem, mintha otthon lennék. Ilyen darabokat kelleni játszani a színházakban. És éppen ezt nem szabad!” Mandelstam és Gregory Corso versei, Mrozek novellái és a *Magyar népművészet*, a Malonyay-kötetek, az Erdélyi Zsuzsanna által összegyűjtött apokrif imádságok egyként érdeklik. Éppígy Adorno és Fülep Lajos esszéi. „Olvasom rajongva Fülep *Nemzeti öncélúság* írását, nagyszerű. Így csak Ady tudta képen vágni az akkori rendet. F. a Horthy-ét is megpofozza. Ma is aktuális több szempontból.” Vargyas Lajos ritmikai tanulmánya éppúgy érdekli, mint a Mohács-irodalom újabb fejleményei vagy Györffy György *István király* című könyve. Jászi Oszkár *Magyar kálvária – magyar feltámadás* című könyve éppúgy foglalkoztatja, mint Hermann Brosch *Vergilius halála* című modern regénye, Jean Paul Sartre interjúja. 1978. január 27-én: „Szőcs Géza verseit olvasom, igen tehetséges.” 28-án: „Sütő könyvét olvastam jólesően.” Ez a szellemi horizont igen tágas. Ehhez még hozzá kell vennünk, hogy egyes verseihez, munkáihoz alaposan, „szakszerűen” is készült. Ebben az időszakban tanulmányozta egyebek mellett erdészeti könyvekből a fákat, néprajzi munkákból a fejfákat. Balassi, Berzsenyi és főként Ady életművét és a róluk szóló szakirodalmat.

Szemléletének nyitottsága, tágassága és egyensúlytartó ereje mutatkozik meg az egyes naplójegyzetek felépítésében is. Élesen különböző metszetek kerülnek egymás mellé egyetlen napon. A nagy és kis dolgok kiegyenlítetttsége ez Nagy László világképében. Fontos országos ügyek szomszédságában ad számot arról is, hogy hány vadseggű virágzik az ablakában.